

**TÜRKİYE’DE ÇOCUK KORUMA POLİTİKALARI:
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938)**

CHILD PROTECTION POLICIES IN TURKEY:
EARLY REPUBLICAN PERIOD (1923-1938)

Banu BERBER BABALIK

25

TÜRKİYE’DE ÇOCUK KORUMA POLİTİKALARI: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938)

CHILD PROTECTION POLICIES IN TURKEY: EARLY REPUBLICAN PERIOD (1923-1938)

Banu BERBER BABALIK ¹

Anahtar Kelimeler:

Cumhuriyet ve Çocuk,
Çocuk Eğitimi, Çocuk
Sağlığı,
Çocuk Koruma
Politikaları,
Çocuk Nüfusu.

Keywords:

Republic and Children,
Child Education, Child
Health,
Child Protection Policies,
Child Population

ÖZ

Yıllarca devam eden savaşlar sonrası kurulan Cumhuriyet; sağlık koşulları bakımından salgın hastalıklarla mücadele eden, eğitim açısından yetersiz, ekonomik yönden yoksul bir toplumun içinde doğmuştur. Yarının sahibi olarak görülen çocuklar, Cumhuriyetin erken döneminde planlanan yeni bir gelecek oluşumunda ülkenin gururu olacaktı. Yeni kurulan devlet her yönüyle sağlıklı ve güçlü bir nesil yetiştirme anlayışıyla hareket etmiştir. Bu amaçla toplumsal alanda geri kalmışlığın izlerinin en çok görüldüğü çocuklar önem kazanmıştır. Cumhuriyet hükümeti, korunmaya muhtaç çocuklar için arayışlar içerisine girmiştir. Nüfus, beslenme, eğitim, yoksullukla mücadele hem ulus hem de çocuklar özelinde ön plana çıkarılmıştır. Yeni ulusun inşasında özne olarak görülen çocuk bu anlayışla daha görünür hale getirilmiştir. Bu dönemde çocuğun durumunu iyileştirmeye yönelik çıkarılan kanunlar, açılan kurumlar sorunların tam anlamıyla çözümü konusunda yeterli olmasa da önemli bir adım atılmıştır. Bu çalışmada 1923-1938 yılları arasında Türkiye’de devletin geleceği olarak görülen çocuklara yönelik uygulanan koruma politikaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı bu dönemde uygulanan çocuk koruma politikalarını inceleyerek yeni kurulan Türk devletine olan katkısını ortaya koymaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında çocukları korumaya yönelik politikalar arşiv belgeleri, meclis tutanakları, gazeteler, anı ve araştırma kitaplarından yararlanılarak ele alınmıştır.

ABSTRACT

The Republic, which was established after years of wars, was born in a society struggling with epidemics diseases, inadequate education, and economic poverty. Children, viewed as the owners of the future, were envisioned to be the pride of the nation in the formation of a new future planned during the early period of the Republic. The newly established state acted with the understanding of raising a healthy and strong generation in every aspect. For this purpose, children, as the group most visibly affected by the traces of societal underdevelopment, gained importance. The government of the Republic sought solutions for children in need of protection. Population, nutrition, education, and the fight against poverty were prioritized in terms of both the nation and children. Seen as central to the construction of the new nation, were made more visible with this understanding. Although the laws enacted and institutions opened to improve the conditions of children in this period were not sufficient to solve the problems completely, an important step was taken. In this study, the protection policies implemented for children, regarded as the future of the state, in Turkey between 1923 and 1938, were evaluated. The aim of the study is to analyze the child protection policies implemented in this period and reveal their contributions to the newly established Turkish state. Policies aimed at protecting children in the first years of the Republic were examined utilizing archival documents, parliamentary records, newspapers, memoirs, and research books.

¹ Öğr. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu MYO, banubabalik@adu.edu.tr, ORCID:0000-0001-9863-7189.

GİRİŞ

Bir toplumun oluşumu ve gelişiminde çocuk büyük önem taşır. Bu sebeple çocuğun daha dünyaya gelmeden sağlıklı bir süreç içinde olması, doğduktan itibaren bakımı, beslenmesi, eğitimi iyi birey ve ideal vatandaş olmasında belirleyici olmuştur. Toplumların varlıkları çocukların hayatta kalmaları ile mümkün olmuştur. Çocuk, bedensel, sosyal ve ruhsal yönlerden olgunluğa ulaşmamış bireydir. Çocukluk ise yetişkinliğe gidilen yolda ilk durak, ilk liman olarak tanımlanmıştır (Onur, 2005, s.19-20). Kendi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları bu biyolojik evrede çocuğun korunma durumu karşımıza çıkmaktadır. Korunma ihtiyacı olan çocuk; fiziki, duygusal, sosyal, zihinsel ve ahlaki gelişimi veya kişisel güvenliği tehlike altında olan, ihmal veya istismar edilen ya da bir suçun sonuçlarına maruz kalan çocuğu ifade eder (Resmi Gazete, 27 Mayıs 1983, S.18059). Her devlet çocukların korunmasından sorumludur. Korunma ihtiyacı olan çocuk sorunu ülkemiz açısından daha çok sosyo - ekonomik koşulların yetersiz olduğu dönemlerde ve bu koşulların yeterli olmadığı çevrelerde görülmüştür (Akandere-Dalda, 2018, s. xix). Ülkeler kendi uygulamalarında çocukların korunmasına yönelik belirli sistemler oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşanan ağır savaşlar sonucunda yetim kalan çocukların bakımı, çocuklara sahip çıkılması ile kurumsallaşma süreci başlamıştır. Savaş koşullarının olumsuz etkileri altında yaşanan zorluklar nedeniyle faaliyete geçirilen politikalar yeni kurulan devletin oluşturacağı çocuk koruma politikasında belirleyici bir etken olmuştur (Göktürk Çetinkaya, 2024, s.2366). Yirminci yüzyılda yapılan savaşlar sonrası kimsesiz kalan çocuklar için Osmanlı Devleti'nde Darüleytamlar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur (Cengiz,2019; Şeker, 2015). Nüfusun büyük çoğunluğu savaşta hayatını kaybetmiş olduğundan yeni Türk devleti savaş bittiğinde yetiştireceği nesil için çalışmalarda bulunmuştur (BCA.30.10.0.0/26.145.15). Kurtuluş Savaşı devam ederken Ankara'da çalışmalarına başlayan Türkiye

Himaye-i Etfal Cemiyeti cephelerde ailesini kaybeden çocuklara sahip çıkmıştır.

30 Haziran 1921'de Türkiye'nin sosyal hizmet anlayışında çocuk davasına hizmet etmek amacıyla Ankara'da Kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ülkemizin ilk sosyal hizmet kurumu olma özelliğini taşımaktadır². Savaşta ailesini kaybeden çocukları himayesine alan cemiyet, savaş bittikten sonra kimsesiz ve ihtiyacı olan çocukları da korumasına almıştır. Bu çocuklara ihtiyaçları doğrultusunda süt, mama, kıyafet, kitap gibi yardımlar yapılmıştır. (BCA., 180.9.0/19.96.1; BCA. 30.18.1.1/26.63.18; BCA.30.18.1.1/26.63.10; BCA.30.18.1.1/26.56.16). Ayrıca Millî Mücadele'den sonra terkedilen ve metruk durumda olan bina, arsa gibi taşınmaz malların kimsesiz çocukların barınmasında kullanılmak üzere bağışlar yapılmıştır (BCA. 272.0.0.12/58.154.17).

1923 yılı Ekim ayına gelindiğinde ülkede siyasî alan başta olmak üzere çok yönlü bir değişimin yaşanacağını rüzgarları çoktan esmeye başlamıştı. Cumhuriyet'in ilanı ile atılan adımı daha sonraki dönemlerde yenileri izlenmiş ve parlamenter demokrasiye doğru hızlı bir adım gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinde aralarında ortak kültür bağları bulunan ve bu bağlarla birbirine kenetlenmiş ayrıcalıksız olarak kurgulanan yeni ulus içinde çocuk, yurttaşlık bağları ile yetişen toplumun en önemli parçası olarak görülmüştür. Devletin geleceği olan çocuk, gerçekleştirilmek istenen değişim ve gelişimin en temel ögesi olmuştur. Cumhuriyet'in temeli olarak belirlenen kültür başta olmak üzere ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesine yükseltecek tüm girişimlerde çocuğa yer verilmiştir (Kocabıyık, 2019, s.3; Reçberoğulları, 2021, s.10). Cumhuriyet'in ilanı sonrası çocuğun beslenmesi ile başlayan süreçte sağlık, eğitim, koruma gibi ihtiyaçlara yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar çocuğun yaşına uygun bedensel gelişiminin sağlanması, eğitilmesi, iyi birey ve vatandaş olmasını sağlayacak

2 Kurumun tarihi 1900'lü yıllara dayanır. Savaşların yoğun olduğu bu dönemde artan çocuk sorununa bir çözüm olması için hayırseverlerin girişimleriyle Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruldu. İlk 1908'de Kırklareli'nde Dr. Fuad Umay ve arkadaşları tarafından kurulan bu cemiyet Balkan Savaşları sonrası kaldırıldı. I.Dünya Savaşı'n-da Osmanlı yetimlerine yardım etmek amacıyla İstanbul'da Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruldu. Ancak 1918 sonrası başlayan işgaller nedeniyle yeterince aktif olamadı. 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşti. (Sarıkaya, 2024, s.23). 10 Mart 1917'de İstanbul merkezli kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara açılan derneğe ilham olmuştur (Konukçu, 2022, s.59). Konukçu çalışmasında Çocuk Esirgeme Kurumu tarihçesinde İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni ile uyumlu bir tarihsel bütünlüğünün olduğunu ve bu yüzden kuruluş ve faaliyetleri açısından başlangıç olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur. Himaye-i Etfal Cemiyeti için ayrıca bkz. (Albayrak, 1988, s.31-33).

manevi değerlerin verilmesini içermiştir. 1923 yılı Türk ulusunun bağımsızlık mücadelesi için verdiği savaştan gelip çıktığı yıldır. Bu galibiyetin neticesinde yeni bir devletin geleceği inşa edilmeye başlanmıştır. Atatürklü Cumhuriyet yılları (1923-1938), ülkenin medeni devletlere ulaşma doğrultusunda önemli aşamaların gerçekleştiği bir dönemdir (Kinross, 1966; Mango, 2006; Çeçen, 2003 ; 1946; Kili, 1981; Kili, 2014; Çavdar, 2008; Timur, 2001; Kocatürk, 2017; Turan, 2013). Atatürk önderliğinde 1938 yılına kadar çocuk için sağlık, sosyal, ekonomi ve eğitim gibi alanlarda politik yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımlar çocuğun bireysel farklılığının artması ve geleceğe katkı sağlaması içindir. Çocuk gün geçtikçe korunması ve kazanılması gereken bir değer olarak görülmüştür.

1920’li yılların Türkiye’inde uzun yıllar devam eden savaşlar nedeniyle kimsesiz kalan çocuklara devlet kol kanat geren ana baba görevi üstlenmek durumundaydı. Sokaklarda hayatta kalma mücadelesi veren ya da bazı yetişkinlerin elinde zorluklar içinde olan çocuklar kamuoyunda da rahatsızlık oluşturmuştur. Çalışmanın amacı Cumhuriyet’in modern bir toplum yaratabilmek amacıyla çocuklara yönelik oluşturduğu koruma politikalarını ve tarihsel süreç çerçevesinde yapılan faaliyetleri incelemektir.

Çalışmada önce “Cumhuriyet öncesi dönemde çocuk ve çocuğun korunması” uygulamaları ele alınmıştır. “Erken Cumhuriyet döneminde çocuk korunmasına ilişkin bilincin geliştirilmesi” başlığı altında yeni Türk devletin ideal vatandaş yaratma düşüncesindeki faaliyetlerine yer verilmiştir. Çocuk davası devlet tarafından ele alınmalıdır anlayışı çerçevesinde yapılan yasal düzenlemeler “çocuğu korumaya yönelik yasal düzenlemeler” bölümünde aktarılmıştır. Çocuğu koruma politikasında çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için yapılan düzenlemeler ve yenilikler “çocuk sağlığına önem verilmesi ve nüfus politikaları” bölümünde incelenmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu devletin öncülüğünde yapılan yardım çalışmalarının gönüllü kuruluşlar ve hayırsever vatandaşlar tarafından desteklenmesinin önemini her fırsatta belirtmişlerdir. Bu dönemde yapılan çalışmalar “çocuğun korunması ile ilgili yardım çalışmaları” başlığında

verilmiştir. “Çocuğun eğitime ilişkin çalışmalar” bölümünde ülkenin geleceğine sahip çıkma düşüncesinden yola çıkılarak çocuk eğitimi için yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemini içine alan çocuk politikaları çalışmalarından istifade edilmiştir (Sarıkaya, 2005; Sarıkaya, 2007; Öztan, 2019; Kocabıyık, 2019; Deniz, 2019; Karatay, 2007; Şeker, 2015; Çakır, 2019; Cengiz, 2019). Bununla birlikte çalışmada bir devletin temelini atıldığı 1923-1938 yılları arasında devletin çocuk koruma politikalarını tarihsel süreç içinde ele almak amaçlanmıştır. XX. yüzyılın ilk yarısında çocuk koruma politikalarına verilen önem bir kez daha görülmeli ve çocuğun sadece ailesi için değil içinde bulunduğu devlet için de taşıdığı önem günümüze de uyarlanmalıdır.

1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çocuk ve Çocuğun Korunması

“Çocukluğun tarihi uzun bir karabasandan farksızdır” diyen Atalay Yörükoğlu insanlığın bu karabasandan ancak XX. yüzyılda uyanabildiğini de ekler (Yörükoğlu, 1984, s.10). Yaşam sürecimizde doğal ve değişmez bir evre olarak kabul edilen çocukluk dönemi tarihin farklı dönemlerinde, bulunduğu coğrafyadan da etkilenecek toplumlar arasında farklı anlamlar yüklenerek karşımıza çıkmıştır. Bu özelliğiyle çocukluk toplumsal bir kavram olarak kabul edilmiştir (Tan, 1989, s.72; James, 2001).

Orta çağ Avrupa’sının çocuğu doğuştan kötü gören anlayışına karşı XVIII. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile birlikte çocuğun doğuştan iyi olduğu görüşü yaygınlaşmaya başladı. Bu değişim sürecinde çocuğa olan ilgi artmıştır. Korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik uygulamalar başlamıştır (Mamur Işıkcı, Karatepe, 2016, s.71; Halman 1999, s.18). Çocukluğun tarihi çalışmalarında Aries,³ Orta çağ zihniyetinde çocuğun kendine özgü varlığının tanınmadığını belirtmiştir. Aries, Orta çağda yapılan eserlerden yola çıkarak “minyatür yetişkinler” ifadesini kullanmıştır (Genç, 2016, s.247; Özcan, 2017, s.94; Onur, 2007, s.96-97; Erket vd., 2017, s.17-28). XVII. yüzyıla gelindiğinde Avrupa’da yaşanan Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemi’nin etkisiyle yeni ve modern çocukluk anlayışının temelleri atılmıştır. Orta çağın skolastik düşünce yapısı içinde kilise tekelinde bulunan

3 Philippe Aries, Fransız nüfus bilimci ve toplumsal tarihçidir. 1960’da *L’enfant et la vie familiale sous l’ancien régime* (Yüzyıl Çocukluğu: Aile Hayatının Sosyal Tarihi) isimli kitabı yayımlanmıştır.

çocuklar artık el değiştirmiştir. Devlet ile kilise arasındaki mücadelenin galibi devlet olmuş ve artık çocuklar devletin çocuklarıdır (Bumin,1983, s.10; Öztürk, 2017, s.253-276). Sadece kendi ailesinin devamı olarak değil aynı zamanda devletin ve toplumun geleceği olarak görülen çocuk Türk toplumu için çok değerli olmuştur. Osmanlı Devleti'nin büyük ölçüde tarıma dayanan ekonomisi, geniş aile yapısı, komşuluk değerleri gibi özellikleri her dönem etkinliğini göstermiştir. Aktif bir vakıf sisteminin bulunuşu, korunma ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol üstlenmiştir. Çok uluslu bir yapısı olmasının yanında çoğunlukta olan İslam dininin yoksulları, düşkünleri ve ihtiyaç sahiplerini koruma anlayışı kimsesiz çocuklara sahip çıkılmasında belirleyici olmuştur. Osmanlı'nın Tanzimat Dönemi'ni yaşadığı evrede Avrupa'da oluşan modern çocukluk algısı sonucunda devlet çocukların eğitimine daha çok önem vermeye başlamıştır. 1789 Fransız Devrimi sonrası devlet politikalarının temelinde çocuk kavramı yerini almıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde de çocuğa ve çocuk eğitimine olan bakışı değiştirmiştir (Ortaylı, 2001, s.103; Şirin, 2013, s.159). XIX. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nde daha önce başlayan yenileşme hareketlerinin toplumun geniş kesimlerini yoğun ölçüde etkilediği bir dönem olmuştur. Bu modernleşme hareketleri toplumun birçok kesiminde görülürken bir taraftan geleneksel yapının korunduğu ve yenileşme karşısında uyum sağlandığı bir süreç yaşanmıştır. Bu uyum içerisinde çocuğun ayrı bir birey olarak kabulü dikkat çeker. Okay, bu uyum sağlama durumunun çocukların hayatlarını olumsuz etkilemediğini modernleşmenin çocukların eğitim, sağlık alanları ve günlük yaşamlarında olumlu gelişmeleri ortaya çıkardığını savunur (Okay,1998, s. 158). Bunun neticesinde çocukluk süreci yetişkinlik döneminden ayrı bir varoluş alanı olarak görülmeye başlamış ve artık çocuk "kendi başına bir mesele ve bir alem" gibi algılanmıştır (Sakaoğlu, 2003, s. 68-93; Aslan, 2018, s. 87-114; Onur, 2007, s.160-161; Tan, 1994, s.71-78).

Osmanlı Devleti'nde çocukları korumak amacıyla yapılan yasal düzenlemelerin başlangıcında 1851 tarihli Eytam Nizamnamesi çıkarılmıştır. Amacı babasını kaybeden çocukların mallarının işletilerek geçimini sağlayacak

paranın çocuğun velisine verilmesi yoluyla çocuğun mağduriyetini önlemek olmuştur (Özcan, 2006, s.103-121). Mithat Paşa önderliğinde kimsesiz ve yoksul çocuklara mesleki eğitim vermek için kurulan ve daha sonra sanat mektepleri olan ıslahhaneler açılmıştır (Öztürk,1999, s.190-191). Yetim Müslüman çocukların eğitim faaliyetlerine destek olmak için 1873'te Darüşşafaka kurulmuştur. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrasında yaşanan büyük göçler sokaklardaki kimsesiz çocuk ve dilencileri artırmıştır. II. Abdülhamid'in fermanı ile kurulan Darülaceze İstanbul'da sokaklarda başıboş dolaşan kimsesiz çocukları ıslah etmek ve sanat sahibi yapmak amacıyla kurulmuştur. 1899'da yoksul kadın ve çocuklara sağlık hizmeti vermek için Hamidiye Etfal Hastanesi açılmıştır. 1903-1909 yılları arasında hizmet veren Darulhayr-ı Ali kimsesiz çocuklar için ilk eğitim yeri olmuştur.

1908'de meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile Osmanlı toplum hayatı içinde aileye çocuğa ve çocuk eğitimine özellikle önem verilmiştir (Gündüz, 2004, s. 39-47; Yüksel, 2019, s.26). Meşrutiyet Döneminde kurulan Darüleytamlar (yetimhane) kimsesiz ve bakıma ihtiyacı olan çocukların devlet tarafından korunmasına yönelik kapsamlı sosyal hizmet kurumu olmuştur. Bu dönemde çocuk eğitimi ve çocuğa yönelik edebiyat alanında bir tarih ve toplum bilincinin ürünü olarak karşımıza çıkar. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında Doğu Anadolu'da Kazım Karabekir Paşa'nın kimsesiz çocukları korumak amacıyla yaptığı çalışmalar büyük önem taşımıştır. Çocuklar için açtığı okullar ve çocukların barınma ve korunması ile ilgili oluşturulan kuruluşlarla binlerce çocuğun hayatına dokunmuştur. Bu okullar Sanayi Mektebi, Leylî Eytam İbdatî Mektebi, Erzurum Ana Mektebi, İş Ocağı, Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askeri İdadisi, Sarıkamış Ana Mektebi okullarıdır. Açılan okullarla yaklaşık altı bin yetime imkân tanınmıştır. Savaş sırasında toplanan çocukların korunması ile ilgili çalışmalar savaş sonuna kadar devam etmiştir⁴. Kazım Karabekir Paşa, Doğu illerinde bakıma muhtaç kimsesiz çocukları hayata hazırlamak için 1921'de Çocukları Himaye Cemiyeti kurulmuştur (Çağlar, 1982, s. 2-4; Sarıkaya, 2005, s. 25; Akandere-Dalda, 2018, 45).

4 Karabekir'in çocuklarla ilgili yaptığı çalışmalar için bkz. (Karabekir,1995, s. 23).

Çocuğun korunması, hukuku, öğrenimi, iyi yetiştirilmesi, çocuk işçiliği, bakım yöntemleri, çocuk mahkemeleri gibi kavramlar XX. yüzyıla beraber ortaya çıkmıştır. Avrupa’da Sanayi Devrimi ile başlayan sürecin aile ve toplum yapısı üzerindeki etkileri nedeniyle XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren bu kavramlar yaygın olarak kullanılırken Osmanlı Devleti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nde daha sonraları toplumda etkinliği artmış ve devlet politikaları oluşmaya başlamıştır (Gökçe, 1971, s.14; Çiçek, 2012, s.77). Bu politikaların etkin hale gelmesinde zaman içinde küçülme gösteren ailenin çocuğu korumada tek başına yeterli olamayacağını anlaşılmaması ve sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle çocuğun korunmasında devletin rolünün daha fazla önem kazanması etkili olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti’nin çocuk meselesinde belirleyici olan itici gücün son yüzyılda yaşanan savaşlar ve göçler nedeniyle sayıları azımsanmayacak kadar çok korunmaya muhtaç çocuğun bulunduğu ve bu soruna çözüm bulma arayışlarının etkili olduğu gerçeğidir (Arıkan, 2022, s.37-50).

2.Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Çocuk Korunmasına İlişkin Bilincin Geliştirilmesi

Türkiye’de yıllarca devam eden savaşlar yüzünden ailesini, evini kaybetmiş kimsesi olmayan çocuklar yeni kurulan devletin çözmesi gereken önemli toplumsal meseleler arasında yerini almıştır (Aslan, 2018, s.87-114). Cumhuriyet, yakın geçmişinden yaşanan savaşların etkisiyle büyük bir nüfus meselesi devralmıştır. Savaşlarda erkek nüfusun büyük oranlı kaybı, geçim sıkıntısı nedeniyle evlilik sayısındaki azalmalar ve çocuk ölüm oranlarının yüksekliği bu meselenin odak noktası olmuştur. Yeni kurulan devletin varlığı için evliliği özendirmek, doğum sayılarını artırmak, çocuk dünyaya gelmeden ve geldikten sonra her türlü sağlıklı ortamı hazırlamaya öncelik verilmiştir. Cumhuriyetin en büyük tehdidi olarak görülen çocuk ölümleri Birinci Milli Türk Tıp Kongresi’nin gündemi olmuştur.⁵ Doktorlar, çocuk ölüm oranının yüzde seksenlere dayanırken, geri kalan yüzde yirmisinin durumu çok parlak olmadığı ifade etmişlerdir (Toprak, 2017a, s.23). Çocuk ölüm oranları ve nüfus azalışı doğrudan Cumhuriyet’in temel sorunu olmuştur.

Asrî bir milletin inşası ancak çocuk meselesinin çözümü ile sağlanabilirdi. Türkiye, modernleşme çalışmalarının başladığı Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi konusunda çağdaş ülkeleri model almış ve çocukla ilgili birçok uygulamanın takibini yapmıştır. Bu konuda Sabiha Zekiye Sertel’in yaptığı rehberlik çalışmaları dikkat çekmiştir. Sertel, çağdaş ülkelerdeki uygulamaları Türkiye’de de yaygınlaştırmak amacıyla Evde Mekteb-Annelerle Hasbihal (Zekeriya ve Halim, 1927) isimli çalışmayı kaleme almıştır. Bu çalışmalarla sağlığın önemi ile ilgili hem anne babaların hem de çocukların bilinçlenmesine katkı sağlanmıştır.

Doğurganlığı özendirmek ve çocuk ölümlerinin önüne geçilmesi için halkın devlet tarafından bilinçlendirilmesi çalışmalarına önem verilmiştir. Bu yüzden salgın hastalıkları önlemek için tedavi edici tedbirlerden daha çok hastalıkları önleyici tedbirlere ağırlık verilmiştir. Okul kitaplarında, kamu broşürlerinde temizlik, beslenme, zararlı alışkanlıklardan uzak durma gibi konuları içeren yayınlar hazırlanmıştır. Ayrıca kurulan sıhhi müzeler ve dağıtılan sağlık rehberleri ile toplumsal bilinç artırılmaya çalışılmıştır (Öztan, 2019, s. 144-145). Çocuk meselesinin hayır ve şefkat gösterilerek çözülmesi yönünde yapılan girişimlerin yeterli olmadığı görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında yetim çocukların sayısı yaklaşık iki yüz bin civarındaydı. Bu çocukların çok küçük bir kısmı devlet tarafından himaye edilirken yüz doksan bine yakını sokaklarda kalmıştır. Bunların dışında sayıları net bilinmeyen gayri meşru çocuklar, dilencilik yapanlar, serseriler bulunuyordu (Toprak, 2017a, s. 24). Büyüyen her çocuğun topluma yararlı birey haline gelmesi amaçlanmıştır. Bu amacın hayata geçirilmesi için çocukların ihtiyaçları dikkate alınarak kurumsal düzenlemeler yapılması girişimleri (çocuk bakım evleri, çocuk mahkemeleri, sağlık istasyonları, yasal düzenlemeler) başlatılmıştır. Cumhuriyet rejimi yapılan her çalışmada ulusal, modern ve bağımsız bir devlet ve toplum yaratma idealinde olmuştur. Bu idealin gerçekleştirilmesi için çocuğun önem kazanmasına gayret edilmiş, çocukların temel hakları olan beslenme, barınma, sağlık, eğitim alanlarında yapılan yasal düzenlemelerle çocuklar koruma

5 1-3 Eylül 1925 tarihleri arasında toplanan kongreye 592 doktor katılmıştır. Çocuk ölümleri, sıtma, vereme bağlı nüfus sorunları başta olmak üzere çok çeşitli sunumlar yapılmıştır (Arıkan, 2005, s.10-12).

altına alınmaya çalışılmıştır (Akyüz, 1980, s.339-365; Reçberoğulları, 2021, s.68-73). Cumhuriyet yönetiminin çocuk ve çocuğa yönelik yapıcı yaklaşımlarının toplumsal bilinci kapsamı için her türlü tanıtım faaliyetlerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Örneğin dönemin önemli kitle iletişim araçları arasında bulunan gazeteler, dergiler bu ideale hizmet eden yayınlar yapmışlardır (Gürkan, 2021, s.177).

Bu girişimlerin hepsi hayata geçirilememiş ve sorunu tamamen ortadan kaldırma noktasında yeterli olmasa da ilerleyen süreçte önemli başlangıçların temellerini oluşturmuştur. Bir toplum kadınlar ve erkeklerden oluşur. Kadın ve erkeğin evliliği ile ortaya çıkan aile içinde bulunduğu devletle birlikte çocukların yetiştirilmesinde önemli bir değerdir. Atatürk'ün ifadesiyle “Bu millet esas eğitimi aileden almaktadır. Türk milleti öyle analara sahiptir ki, her dönemin büyük adamlarını bu analar yetiştirmiştir. Türk kadını daha yüksek kuşaklar yetiştirmeye yeteneklidir (Kocatürk, 2017, s. 265; Aytaç, 2017; Benazus, 2019; Güler, 2023)⁶. Hayata geçirilmek istenen modern devletin oluşumunda çocukların yetiştirilmesinde birinci derecede etkili olan Türk kadınının kendi beden sağlığı ile örnek olması için okullarda verilen eğitimin yanı sıra toplumsal hayatta içinde beden terbiyesinin olduğu etkinliklere katılması desteklenmiştir. Bu amaçla 1916'dan itibaren kutlanan İdman Bayramları, 1924'ten itibaren Kız İdman Bayramları olarak kutlanmıştır. (Sarıkaya Sarıdemir, 2024, s. 164-172). Gürbüz Türk Çocuğu mecmuasının girişimiyle başlatılan Gürbüz Türk Çocuğu Müsabakası çocukların iyi yetiştirilmesine hizmet etmiştir⁷(Akşam, 28 Nisan 1933). Bu dönemde yapılan yasal düzenlemeler ve beraberinde izlenen politikalar ile çocuk beslenmesi sağlığı, eğitimi ve her türlü bakımı için çalışmalara ağırlık verilmiştir.

2.1.Çocuğu Korumaya Yönelik Yasal Düzenlemeler

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan süreçte sadece siyasi değil toplumsal, ekonomik, kültürel her alanda büyük ve önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin içinde çocuklar da yer almıştır. Cumhuriyetle birlikte çocuğu korumaya yönelik ilk adım Darüleytamların,

⁶ Atatürk ve çocuk için ayrıca bkz. (Sönmez, 1997; Soyak, 2018).

⁷ Bu yarışma ile sağlıklı ve iyi bakılmış çocukların topluma örnek olması sağlanmıştır.

Maarif Nezareti'nden alınarak Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletine devredilmesiyle atılmıştır. 1922'de 2042 sayılı Darüleytamlar yönetmeliği çıkartılmış ve uygulamaya konulmuştur (Çağlar, 1982, s.1). Çocuk koruma politikalarını kurumsallaştırma amacıyla olan kurucu kadro çocukların çalışma hayatında olmaması için düzenlemeler yapmıştır. 1921 yılında çıkarılan 151 sayılı yasa ile maden ocaklarında on sekiz yaşından küçük çocukların çalıştırılmaları yasaklanmıştır (<https://www.csgb.gov.tr/amelebirliği/contents/mevzuat/151sayiliyasa/E.T.10.09.2024>). Cumhuriyet'in ilanı sonrası hazırlanan Türk kanunlarında çocukların korunmasıyla ilgili maddelere yer verilmiştir. Çocuğun korunmasına dair ilk hükümler 17 Şubat 1926 tarih ve 743 sayı ile kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nda bulunmaktadır. Kanunda anne babanın çocuğa karşı sorumlulukları, evlat edinme, velayet, çocuk malları, soyu belli olmayan çocukların durumu ve yaşam koşulları ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Toplumsal hayatı düzenlemek amacıyla oluşturulan Medeni Kanun'un çocukla ilgili hükümlerin yer aldığı ancak doğrudan kimsesiz ve korunmaya muhtaç olan çocuklara yönelik bir yasal düzenleme olmadığı görülmüştür. Medeni Kanun'da 262. madde ile çocuğun her türlü bakımı ve yetiştirilmesinden anne ve babanın sorumlu olduğu belirtilmiş ve 272. madde ile anne ve babanın bu görevleri gerçekleştirememeleri durumunda gerekli tedbirlerin alınması için hâkime koruma kararı yetkisi verilmiştir. 273. madde çocuğun tehlikede olduğu tespit edilirse çocuğun anne ve babasından alınacağını, 274. madde eğer anne ve babanın velayete sahip çıkma konusunda yetersiz olduğu kanaati olursa velayetin alınabileceği belirtilmiştir. Bu çocukların dışında anne ve babası belli olmayan çocuklar vardı. Bu çocukların tespiti yerel yönetimler tarafından yapılacak ve çocukların bakımının belediyeler tarafından sağlanacağı 317. madde ile açıklanmıştır. Doğrudan çocukları korumayla ilgili olmasa da 1926 yılında Türk Ceza Kanunu'nda çocukları ve çocuk haklarını korumaya yönelik maddeler yer almıştır. 765 Sayılı kanuna göre (Resmi Gazete,13 Mart 1926, S.320) çocuğa yönelik hakaret, kandırma, tecavüz suçlarında bulunanlara cezalandırılır.

İnsan, yaşadığı toplumun bir eseridir. Toplum içinde dünyaya gelen hiçbir çocuk yoktur ki dünyaya sadece kötü veya iyi olarak gelmemiştir. Bu görüşten hareketle yeni Türk devletinin temellerini atan yasalarda henüz iyiliği veya kötülüğü belli olmamış çocukların korunmasının amaçlandığını görüyoruz. Türk Medeni Kanunu 743 Sayılı kanuna göre evlilik devam ederken veya evlilikten itibaren üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının koca olduğu belirtilmiştir. Toplumun küçük bir modeli olarak tanımlayabileceğimiz aile kavramının oluşumunda evlilik yoluyla ilişkinin resmîlik kazanması oluşturulmak istenen modern ülkede resmî nikah aile üyelerinin hak ve hukuklarının sağlanması açısından önemliydi. Fakat kanunda evlilik birleşmesi dışında doğan çocukları korumak amacıyla anne ve babanın evlenmesiyle soybağının gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uygulanan nüfus artırma politikalarında çocuk sahibi olmak özendirilirken kasten çocuk düşürme ve çocuk aldırma 1 Mart 1926 tarihinde çıkan 765 sayılı Ceza Yasası ile yasaklanmıştır. Çocuk düşürmek “vatana ihanet” olarak gösterilmiştir (Resmî Gazete, 13 Mart 1926, S.320; Toprak, 2017b, s. 50-61). Çocuk ilk eğitimini aileden alır. Bunun yanında eğitimin en önemli özelliklerinden biri toplumsal olmasıdır. 1927 yılında 1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu çıkarılarak on sekiz yaşından küçüklerin maneviyatını korumak için müstehcen yayınlar, her türlü resim ve levhalar sınırlandırılması başlatılmıştır (Resmî Gazete, 1 Temmuz 1927, S.627). Evlat edinme şartları, isim ve vatandaşlık hakları, çocuğun malları, soyu belli olmayan çocuğun durumu, babalık davası, nafaka gibi çocuğu ve aileyi ilgilendiren konularla ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Resmî Gazete, 4 Haziran 1928, S.904). Yapılan tüm düzenlemeler çocuğun üstün yararına ve korumaya yöneliktir.

1923-1938 döneminde devletin çocuk politikasında temel gaye hedeflenen nüfus artışı için sağlıklı ve gülbüz çocukların yetiştirilmesi esası üzerine olmuştur. Bu politika 1922'de çıktığı savaşta çok sayıda insanını kaybetmiş bir devletin içinde bulunduğu koşullarının bir sonucu

olarak değerlendirilebilir. 1938 sonrasında çocuklar için yapılan yasal çalışmaların detaylandırıldığı ve çoğaldığı görülmüştür.⁸

2.2.Çocuk Sağlığına Önem Verilmesi ve Nüfus Politikaları

Her yönden sağlıklı gelişim gösteren bir millet olmanın ön koşulu sağlıklı nesillere bağlıdır. Cumhuriyetin Osmanlı Devleti'nden devraldığı mirasta yaşanan savaşlar ve göçlerden kaynaklı sağlıklı bir nüfus söz konusu olamamıştır. Cumhuriyetin kurulmasından önce yaşanan uzun savaş dönemi, bulaşıcı ve salgın hastalıklar dolayısıyla ölüm oranlarında artışlar görülmüştür. İnşa edilmek istenen ideal vatandaşlık politikasında öncelik dünyaya gelen çocukların sağlıklı büyümeleri olmuştur (İlkan Rasimoğlu, 2019, s.76-84). Yeni Türk devletinin izlediği nüfus politikalarında sayı olarak artışın yanında sağlıklı bir kuşağın yetişmesi de dikkate alınmıştır. Çocuk sağlığı alanında yapılan çalışmaların Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti (Sıhhiye Bakanlığı) tarafından gerçekleştirildiği ve 1920'de faaliyete başlayan bu kurumda anne ve çocuk sağlığını koruma politikalarına önem verilmiştir (Tekin, 2011, s.37). Nüfus artırma politikaları ve sağlıklı çocuk yetiştirme çalışmalarında hassas olduğu bilinen Gazi Mustafa Kemal, çocuk meselesinin “millî bir dava” olduğunu her fırsatta ifade etmiştir. Bu amaçla çocuk ölümleri azaltılmalı, zayıf ve hastalıklı doğan çocuklara bakılmalı, sağlıklı çocuklar için hem anne hem de bebeğin bakımı en iyi şekilde sağlanmalıydı. Ankara, Konya, Adana, Balıkesir, Kars, Erzurum, Van, Çorum, Malatya başta olmak üzere ülkenin birçok yerinde açılan Doğum ve Bakım Evlerinin öncelikli hedefi sağlıklı nesiller için gerekli koşulları sağlamaktır (BCA. 30.18.1.2/55.48.9). Fakir ve kimsesiz çocukların bakımı için devlet tarafından açılan pavyonlar yine bu politikanın bir sonucu olarak hayata geçirilmiş ve Kütahya Ortaokulundaki gibi birçok yerde fakir çocukların bakımı devletin sorumluluğunda olmuştur (BCA. 30.18.1.2/19.26.1).

Nüfus meselesinde en önemli sorunlardan biri doğan çocukların yaşatılması ve doğduktan sonra koşulların

8 1942 yılında “İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu” çıkartılmıştır (Resmî Gazete, 12 Haziran 1942, S.5130). Buna göre onsekiz yaş altındaki çocuklar alkollü içki üretimi, satışı ve sunumunda kullanılmayacak, çocukların içki tüketimi veya çocuklara içki satışı yapılamayacağı yasallaştırılmıştır. 1939-1945 arasında yaşanan II. Dünya Savaşı ile birlikte çocuk meselesi kamuoyunda sıklıkla ele alınmıştır. 1949 yılında “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” çıkarılmıştır (Resmî Gazete, 27 Mayıs 1949, S.7217)

iyileştirilmesi olmuştur. Atatürk Döneminde devletin üzerinde ulusal bir politika olarak ilk kez özel bir ilgi ve titizlikle durduğu sosyal konuların başında ülkedeki nüfusun nicelik ve nitelik özellikleri yer almıştır. 1920’lerde Türkiye nüfusunun arttırılması, ulusal sağlık problemlerinin çözülmesi, ölümlerin mümkün olduğunca azaltılması, vatandaşların eğitimi ve gelişimlerinin sağlanması önemsenmiştir. Bu dönemde nüfus politikasının temelinde çok çocuk doğurmak ve doğan çocukları sağlıklı bir şekilde yetiştirmek esas amaçtır (Reçberoğulları, 2021, s.14). Bu politikada savaştan çıkmış olması ve 1920’li yılların Türkiye’inde yaşanan bebek ve çocuk ölüm oranlarının yüksek olması etkiliydi (Güriz,1975, s.50). Kurtuluş Savaşı devam ederken kurulan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti savaş bittikten sonra doğum sırasında ve sonrasında çocuk ölümlerini engellemek hizmetlerini daha geniş alanlara yayabilmek için seyyar faaliyetleri de bulunan bu evlerin ülkenin farklı yerlerinde yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır (Öztürk, Emiroğlu, 2022, s.571). Çocuk beslenme sorununu çözmek amacıyla yurt çapında faaliyet gösteren Süt Damlası Kurumu önemli bir adım oldu. Süt Damlaları ile fakir, kimsesiz ya da muhtaç olan süt çocuklarının gelişiminde çok önemli bir yere sahip olan anne sütünden mahrum bırakılmamaları için süt anneliği yapılmasına öncülük edilmiştir (Özüçetin, Sanatasan, 2021, s.7). Dr. Fuat Umay’ın girişimiyle 1923’te ilk Süt Damlası İzmir’de açılmış ve çocuk beslenmesinin düzenlenmesi ve çocukların daha sağlıklı hale gelmeleri için çalışmalar devam ettirilmiştir. Kuruma alınan ineklerden sağılan sütlerin pastörize edilip şişelenmesi sonrası ihtiyaç sahiplerine dağıtılmış ve yıllarca başarıyla uygulanmıştır. Dr. Besim Ömer Bey hem Süt Damlası kurumuna büyük katkılar sağlamış hem de çocuk sağlığı konusunda anneler, anne adaylarına kurslar düzenlemiştir (Cumhuriyet, 22 Nisan 2007).

İlki 1925 yılında yapılan Türk Milli Tıp Kongresi, birer yıl arayla düzenlenerek geleneksel hale getirildi ve bu kongrelerde hem çocuk hem de kadın sağlığı, bulaşıcı hastalıklardan korunma gibi konular görüşülmüştür. Bu kongrelerde sağlıklı bir neslin sağlanması konusunda uzmanların görüş ve önerileri çocuk sağlığı alanında alınan kararlarda büyük önem taşımıştır (Arıkan, 2005, s. 101). 1927 yılında Dr. Refik Saydam’ın bakanlığı döneminde

ülke çapında doktor ve sağlık memurlarının sayılarının artırılmasına özen gösterilmiş, bölgesel hastaneler açılarak hastalıklarla mücadele konusunda önemli adımlar atılmıştır (Özüçetin, Sanatasan, 2021, s.7). Çocuklar arasında sıklıkla görülen hastalıklarla mücadelenin yapıldığı bu dönemde sıtma ve verem gibi bulaşıcı hastalıklara karşı tedbirler alınmıştır. Sıtma ile mücadele kanunun çıkarılması ile başlayan önlemler sıtmanın yoğun olarak görüldüğü yerlerde sıtma mücadele merkezlerinin açılması ve sıtma mücadele komitelerinin oluşturulmasıyla devam etmiştir (Resmi Gazete, 29 Mayıs 1926, S. 384; Resmi Gazete, 29 Mayıs 1928, S. 900; BCA.30.18.1.124.29.15; BCA.490.01.1464.6.1.8). Dönemin genel sağlık politikalarında toplam 309 maddeden oluşan 1593 Sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” belirleyici olurken bu kanundaki 25 madde doğrudan çocuklarla ilgilidir (Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, S.1489). Çocuklarda görülen vefatları önlemek için sağlık politikalarına önem verilmiş ve ihtiyaç duyulan kuruluşların açılması kararı alınmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin nüfus politikasında proanalist (nüfusu artırıcı) bir yol izlenmiştir. Nüfusun artması için doğan çocukları yaşatmak temel amaç olmuştur. Devletin varlığının devam için “çocukların yaşatılması” girişimleri başlatılmıştır. (Yaşar, İzmir, 2023, s.142-166). Bu amaçla Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hukuki ve sosyo-ekonomik yönde tedbirleri kapsayan politikalar uygulanmıştır. Bu uygulama yasalarda da yerini almıştır. Çocuk düşürme ile ilgili her türlü malzeme satışının yasak olduğu ve ihtiyaç duyulan malzemelerin sadece eczanelerde reçete ile satılacağı (Madde 152), resmi kurumlarda doğum ile ilgili her türlü yardımın ücretsiz olduğu (Madde 153), belediye doktorları ve ebelerin fakir kadınların doğumunda yardım yapmasının zorunlu olduğu (Madde 154) belirtmiştir. Kadınların sosyo-ekonomik hayata katılımının olabildiğince desteklendiği bu dönemde çalışma hayatı nedeniyle yaşanabilecek sorunların önüne geçen tedbirler alınmıştır. Buna göre hamile kadınların belirlenen doğum tarihinden üç hafta önce ve doğum yaptıktan sonra üç haftalık süre içinde çalışması ve çalıştırılmasının yasak olduğu (Madde 155), süt anneliği yapacak kadınların muayenede yeterli sütleri olmadığının tespit edilmesi durumunda süt anneliği yapmalarına izin verilmeyeceği (Madde 157), yedi yaş altı çocuklara para

karşılığında bakanların belediyeden izin alması gerektiği (Madde 159) yasada yerini almıştır. Kimsesiz çocuklarla ilgili yerel yönetimlerle işbirliği yapılmış ve altı yaşın altındaki kimsesiz çocuklara altı yaşını dolduruncaya kadar yerel belediyeler, belediye olmayan yerlerde köy ihtiyar heyetinin himaye etmesi gerektiği ve altı yaştan sonra bu çocukların himaye ve eğitiminin Maarif Vekaleti tarafından yerine getirileceği (Madde 161), nüfusu 10.000’den fazla olan mahallelerde belediyelerin bir süt çocuğu muayene evi kuracağı ve bu süt evinin görevlilerinin bakanlık tarafından tayin edileceği (Madde 162), okulların sağlık şartları ve sağlık hastalık durumlarının Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletinin denetiminde olduğu (Madde 163), on yaş altı çocukların anne babası veya akrabaları tarafından sağlık ve ahlakının tehlikede olması durumunda bu çocukların belediye veya devlet kurumlarına teslim edilmek üzere bulunduğu kişilerden alınabileceği (Madde 165) hükme bağlanmıştır. Aile ve toplum düzenini sağlamak amacıyla on iki yaş altı çocukların yanlarında ebeveyni ya da velisi olsa bile içkili yerlere giremeyeceği ve on sekiz yaşın altındakilere içki satışının yasak olduğu (madde 166), on iki yaş altı çocukların sinema, tiyatro, bar gibi yerlere getirilmesinin yasak olduğu, altı yaş üstü olanların çocuklara uygun sinema ve tiyatrolara getirilebileceği (Madde 167) açıklanmıştır. Hamile kadınların doğum öncesi üç ay çocuğa ve kendisine zarar verebilecek ağır işlerde çalıştırılmayacağı, doğumdan sonra işe başlayan kadınlara emzirmek için mesai süresi içinde yarımşar saatlik iki aranın verileceği belirtilmiştir (Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, S.1489; Akandere-Dalda, 2018, s. 58-59).

Kanun maddeleri 1930 yılı şartlarında hastalık ve anne adaylarının yaşadıkları sorunlar nedeniyle yaşanan çocuk ölümlerini en aza indirme çabası içinde olmuştur. Bununla birlikte yeni kurulan bir ülkenin savaş nedeniyle kaybetmiş olduğu nüfusunu güçlü ve yeterli hale getirme gayreti olmuştur. Sağlık önceliği içinde yer verilen kanun maddelerinde özellikle öksüz ve yetim çocukların beslenme ihtiyaçlarının karşılanması önceliği olmuştur. Çocukların sağlıklı büyüme ortamlarında park ve bahçe gibi sosyal alanların yapılması çalışmalarının olacağı da ayrıca belirtilmiştir (Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, S.1471). Cumhuriyetin kendisinden önceki dönemden miras aldığı

çocuklar savaş koşulları içinde fiziksel olarak istenilen yeterlilikte değildi. Çocukluk döneminde bulunanlardan zayıf, sakat, verem gibi hastalıklarla mücadele edenlerin sayısı oldukça çoktu. Yeni devletin ideal çocuk anlayışında çocuğun bedensel olarak sağlam ve gürbüz olması istenmiştir. Bu isteği geniş kitlelere ulaştırabilmek içinde dönemin basılı yayınlarından sıklıkla yararlanılmıştır. Gürbüz Türk Çocuğu mecmuasında⁹ sağlıklı ve zayıf bir bedene sahip olan çocukla, sağlıklı ve güçlü bir bedene sahip olana çocuğun fotoğrafları yan yana konulmuş ve “bunlardan hangisine vatanı emanet edersiniz?” sorusu sorulmuştur (Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası, 1926, s.36). Aslında burada tercihin sağlıklı çocuktan yana olduğu belliydi ama yine de bu şekilde sağlıklıyı tercih etme örneği kullanılmıştır. Bununla birlikte sağlıklı çocukların iyileştirilmesi, sağlığına kavuşturulması ve bu çocuklara sahip çıkılması çalışmalarına önem verilmiş ve her fırsatta dile getirilmiştir (Çakır, 2019, s.40). Sağlıklı ve güçlü bir neslin oluşmasında anne babalara sorumluluk verilirken devletin kontrolcü gücü de destek sağlamıştır. Türkiye’de çocuk meselesini gündeme taşıyan ve bu alanda yoğun çalışmaları bulunan Dr. Fuat Umay çocuğun henüz dünyaya gelmeden eşlerin sağlıklı olmasına bağlı olduğunu söylemiştir (Umay, 2014, s.162).

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren uygulanan nüfus politikalarında sağlıklı nesiller yetiştirilmesi girişimlerinin en az çocuk sayısındaki artış kadar önemsendiği görülmüştür. Bu dönemde izlenen politikaların savaştan yeni çıkmış bir ulusun önceliklerini belirlediğine dikkat edilmelidir. Bu yüzden fiziksel olarak güçlü ve gürbüz çocuklar teşvik edilmiş ve her fırsatta örnek gösterilmiştir. Sağlıklı bir nesil yetiştirme çabası içinde olan Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun çocuk sağlığı konusunda sağlıklı bir şekilde hayatta kalma ve uygun beslenme koşullarının sağlanması çabalarının olumlu sonuçları gelecek nesillerin yaratılmasına hizmet etmiştir. Sağlık politikalarında özellikle daha çok doğum, doğum sonra uygun hijyen koşullarının sağlanması ve büyümeye başlayan çocuğa sağlıklı bir çevrenin sunulması hedeflenmiştir (Akın, 2004, s.93). Atatürk 1 Kasım 1934 tarihli TBMM açılışında yaptığı konuşmada çocuk ve gençlerin sağlıkları ve gürbüzlükleri üzerine izledikleri

9 Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin çıkardığı 1926-1935 yılları arasında yayınlanmış dergidir.

politikanın gerekliliğini vurgulamıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1945, s.363). İyileştirici çalışmaların etkileri nüfus sayımı sonuçlarında da kendini göstermiştir. 1935 yılındaki sayımda çocuk nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %45 iken, 1945 yılında bu oran %46.1 olmuştur (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2019-33733>).

2.3.Çocuğun Korunması ile İlgili Yardım Çalışmaları

Toplumsal yardım çalışmaları maddi bakımdan yeterli imkânı olmayanlara, kimsesizlere ve yardıma ihtiyacı olanlara destek sağlama çalışmalarıdır. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik politikaların temeli Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı (1839) ilanı ile başlayan ve modern topluma geçişin temellerinin atıldığı XX. yüzyılda sosyal devlet oluşumuyla atılmıştır. Konu ile ilgili çalışmaları bulunan Özbek, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden XX. yüzyılın ortalarına kadar uzanan süreçte devletin sosyal alanı olan nüfusunun giderek arttığını ifade ederken 1000 850.950 tarihleri arasındaki dönemi sosyal devletin oluşum evresi olarak değerlendirmiştir (Özbek, 2002, s. 19).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yardıma ihtiyacı olanları korumaya yönelik gönüllülük esaslı hayırseverlik çalışmaları desteklenmiştir. Yapılan yardımların doğru yerlere ulaşması için dönemin yardım kurumlarında Himaye-i Etfal Cemiyeti başta olmak üzere çeşitli kurumlara destek çağrıları yapılmıştır. 1921 yılında Ankara'da Hakimiyeti Milliye matbaasının bir odasında kurulan Himaye Etfal Cemiyeti önemli sosyal hizmet ve çocuk destekleme kurumlarından biri olmuştur. Cemiyetin çocuk yuvalarına annesi ve babası olmayan muhtaç çocuklarla, sosyal ahlaki ve ruhi nedenlerden dolayı anne baba koruması olmayan çocuklar alınmıştır

(Gökçearsan Çifci, 2009, s.61). Maddi desteklerin yanında çocuğun yetişmesinde büyük öneme sahip olan annelere bebek bakımı ve çocuk yetiştirme konusunda eğitimler vermiştir¹⁰(Sarıkaya, 2005, s.86-89). Himaye Etfal Cemiyeti çocukları önemli yardım hizmetlerinde bulunmakla birlikte toplumun kimsesiz çocuklara sahip çıkması anne babası olmasına rağmen yeterli imkânı olmayan ailelerin çocuklarına destek olunması çağrısında bulunmuştur. Kimsesiz çocukların evlat edinilmesi teşvik edilmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu mecmuasında yer alan yazılarda topluma kimsesiz çocuklara sahip çıkılması anne babası hayatta olan çocuklara da ailelerinin iyi bakması konusunda öğütler verilmiştir (Çakır, 2019, s.110-111). “Beklediğimiz çocuk” başlığıyla hazırlanan yazıda yetişecek yeni nesilden beklentiler açıklanmıştır. Bu beklentiler sağlıklı bir gelişim gösteren, iyi eğitim almış ve hangi mesleği yaparsa yapsın vatanına milletine bağlı idealist çocukların yetişmesi olmuştur (Gülbüz Türk Çocuğu Mecmuası, 23 Nisan 1931, s.59).

Cumhuriyet'in ilanı sonrası yeterli maddi imkânı olmayan öksüz veya yetim olduğu için yardıma ve korunmaya ihtiyacı olanlar için hem toplumun farklı kesimlerinin hem de devlet kurumlarından destek sağlanmıştır. Yoksul, kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklara yönelik resmi bir kurumun olmaması nedeniyle belli bir düzen içinde olmasa da kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinde gönüllülük esaslı yardım çalışmaları başlatılmıştır. Tek bir ilgileneni olmadığı için fiilen sahipsiz bir dava olarak görülen çocuk davasında bu gönüllülük esasî neredeyse bütün Cumhuriyet dönemi boyunca devam etmiştir¹¹ (Karatay, 2007, s.166; Akol, 1950, s.20-27). Çocuklara yönelik yardım ve destekler özellikle 23 Nisan Çocuk

10 Himaye Etfal'in çalışmaları önde gelen bazı isimlerin de gündeminde olmuştur. Kazım Karabekir çocuk bayramı münasebetiyle yaptığı konuşmada çok önemli bir vazife olarak gördüğü çocuk yetiştirmenin sadece ebeveyn sorumluluğunda olmadığını tüm toplumda olduğunu belirtmiştir (Akşam, 23 Nisan 1934). 1934 yılında cemiyetin adı Atatürk tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiştir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü'nde birinci madde 30.06.1921 tarihinde kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin adı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na çevrilmiştir. Sağlıklı kuşaklar yetiştirme çalışmalarında bulunmuş, anne ve çocuk sağlığı konuları başta olmak üzere çocuklara yönelik eğlence, balo, gösteri, konferans gibi etkinliklerle aktif olmuştur.

11 Çocuklar için çok olumlu bir tablonun görülmedi erken cumhuriyet dönemi savaşta bir savaş sonrası gösterilen çabalara rağmen sokaklarda çalışmak ve yaşamak durumunda kalan suç işleyen, dilendirilen çocukların sayılarının arttığı bir dönem olmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadrosuna sıklıkla ifade ettiği çocuk davası meselesi hem biyolojik açıdan sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi hem de cumhuriyetin beraberinde getirdiği değerlere sahip çıkacak yeni bir yurttaş kavramını ifade etmiştir. Sosyal devlet politikası içinde çocuk açlığı, yoksulluğu, eğitim sorunları bir an önce çözüme kavuşturulması gereken konular olmuştur. 23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan sonra kimsesiz çocuklar meselesi meclisinde meselesi olmuştur. 24 Eylül 1921'de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Doktor Rıfat Bey'e sorunlar iletilmiş ve kimsesiz çocuklar için yeni tesisleri ihtiyaç duyulduğu çağrısı yapılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, Devre 1, C.13,24.09.1337, s.7).

bayramı nedeniyle çocuk haftası etkinlikleri içinde yapılmıştır¹². 23 Nisan’da çocuklar için etkinlikler ve yardımlar yapılmasında Himaye-i Etfal Cemiyetinin önemli çalışmaları olmuştur. “Çocuk haftası münasebetiyle yavrulara ziyafet” başlıklı haberde Himaye-i Etfal Merkezi Umumisinin Keçiören’deki Ana Kucağında Himaye-i Etfal Ankara merkezi çocuklarına ziyafet verdiği ifade edilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 26 Nisan 1932). Sosyal yardımlar konusunda yerel yönetimlerle işbirliği yapılmasına yönelik girişimlere yer verildiği görülmüştür. Cumhuriyet yönetiminin belediyelere sosyal yardım görevi vermesi 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, S.1471). Kanuna göre belediyeleri okulların sağlık işlerine bakmak, hamamlar yapmak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek, ilk tıbbi yardım teşkilatı kurmak, hastane, dispanser, süt çocuğu, muayene, ihtiyar yurtları ve doğumevi kurmak ve idare etmek ve istihdam etmek görevleri verilmiştir. Çocukları daha yakından ilgilendiren görev ve sorumluluklar arasında kimsesiz çocukları korumak ve gözetmek yoksul ailelerin çocuklarına beslenme giyinme sağlık barınma ve eğitim hizmeti sunma olarak belirlenmiştir. Kimsesiz ve yardıma ihtiyacı olan çocukları koruma konusunda belediyelere büyük görevlerin verilmesi ulusal basın da yer almıştır. “Belediye yardımları” başlıklı haberde belediyelerin sosyal yardım desteği sağlayan Darüşşafaka Himaye-i Etfal gibi cemiyetlere para yardımı yapacağı duyurulmuştur. Toplamda 242.000 TL yardım yapılacağı açıklanmıştır (Cumhuriyet, 26 Eylül 1931)¹³.

1930’lu yıllarda çocuk yoksulluğu iyice artış göstermiş fakat kamu kurumlarının bu konuda yetersiz kalması nedeniyle çocukların korunması meselesi sivil kurumların da gündeminde olmuştur (Öztamur, 2002, s.175-188).

1931 yılında yayınlanan bir talimatname ile yetersiz beslenen okul çocuklarının doyurulmaya ve beslenme işinin okul himaye heyetleri tarafından yapılması kararı alınmıştır. Bu talimatnameye göre himaye heyetlerinin görevleri fakir çocuklara yemek vermek, zayıf çocuklara gıda temin etmek çocukların dış muayenelerini yapmak, hasta çocukları tedavi ettirmek ihtiyacı olan çocuklara kitap defter ve kalem temin etmek olarak belirlenmiştir (Karatay, 2007, s.169; Aytekin, 2006, s.133). Kimsesiz çocukların barınması amacıyla yapılan yurtların yetersiz kalması üzerine eğitimci Kazım Zafer Bey öncülüğünde çocukları korumaktan ziyade kurtarmak amacıyla 1933’te açtığı Çocukları Kurtarma Yurdu bu çalışmalar arasında yerini almıştır (Göktürk Çetinkaya, 2014, s. 2363-2391). Çocuklar için yapılan yardımları teşvik etmek amacıyla yardım yapan vatandaşların isimleri gazetelerde yer almıştır. “Hamiyetli bir hanım 60.000 liralık emlakini terk etti” başlığıyla verilen haberde yardım teşviklerini desteklemek amaçlanmıştır (Cumhuriyet, 2 Kasım 1931)¹⁴.

Çocuk meselesini düşünmeye davet eden haberler ulusal basında gündem olmuştur. 1934 yılında çocuk bayramı haftasında yazılan “Hafta”lar başlıklı yazıda çocuk haftası içinde yapılan çalışmalarla amacın tüm ülkede çocuk meselesinin düşünülmesinin sağlanması olduğu açıklanmıştır. Yazıda hükümet, maarif, mektepler, Himaye-i Etfal Cemiyeti, analar babalar, her Türk vatandaşı elini başına dayayıp düşünmeli ve her hafta çocukların gelişimi için neler yapıldığı sorgulanması gerektiği ifade edilmiştir (Akşam, 25 Nisan 1934). Çocuk Bayramı etkinliklerine yer verilen ulusal basında ilk sayfada bayramın tüm memlekette coşkuyla kutlandığı haberleri verilirken aynı gazete bayram etmeyenler başlığıyla haber yapılmıştır. Buna göre çıplak ayakları günlerdir, haftalardır bir

12 Cumhuriyetin kurucuları çocukları ülkenin geleceği olarak görmüşlerdir. Bunun en güzel göstergelerinden biri onlara armağan edilen özel bir günün olmasıdır. Bağımsızlığın korunması ve devamlılığının sağlanması ancak çocuklarla mümkün olabilirdi. 1924’te birinci TBMM’nin açılış tarihi olan 23 Nisan gününün bayram olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. 23 Nisan’ın Milli Bayram olarak kutlanması ile ilgili çıkarılan kararname için bkz. (BCA. 30.18.1.1/12.62.13). Beş yıl sonra da Atatürk tarafından bayram çocuklara armağan edilmiştir. Dünyada çocukların sahip olduğu tek bayramdır. Mustafa Kemal Atatürk’ün ulus egemenliğine sağlandığı bugünü çocuklara armağan etmesi 23 Nisan’a daha da anlamlandırılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, D.1, C.10, İçtima:2, 23 Nisan 1337; Cerde-i Resmîye, 24 Şaban 1339, S.13)

13 Çocuk Esirgeme Kurumu kuruma maddi destek sağlamak amacıyla eğlence etkinlikleri, tiyatro, konferans ve balolar düzenlemiştir (Cumhuriyet, 25 Nisan 1937, Akşam, 25 Nisan 1938).

14 Çocuk Esirgeme Kurumunun özellikle gıda ve giyim yardımları dikkat çekmiştir. 40 çocuğa yemek verebilecek kapasitede olan aşevi açmış ve ayrıca giyim, sağlık gibi ihtiyaçlarının da karşılanacağını duyurmuştur. Çengelköy’deki bir hayır cemiyeti de çocuklara kıyafet yardımı yapmıştır (Cumhuriyet, 24 Nisan 1935). Çocuk Esirgeme Kurumu kaza ve nahiye şubelerinde de Çocuk Haftası nedeniyle çeşitli etkinlikler düzenlemiş, yoksul çocukları giydirmiş, çocuk balosu düzenlemiştir (Akşam, 26 Nisan 1935). Dün sevindirilen yavrular başlıklı haberde de Çocuk Esirgeme Kurumu Eminönü şubesinin ilk mektep çocuklarını giydirdiği haberi yer almıştır (Cumhuriyet, 24 Nisan 1936). Çocuk Bayramı etkinliklerinde Ankara Kız Lisesi de 150 çocuğa kıyafet ve gıda dağıtmıştır. İstanbul’un her köşesinde etkinlikler yapılırken yüzlerce yoksul çocuk giydirilmiştir. Samsun Çocuk Esirgeme Kurumu yoksul çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar yapmış. Son üç ay zarfında 392 yetim çocuğa 7045 kilo ekmek ve 10.800 kap yemek verilmiştir. (Son Posta, 24 Nisan 1939).

lokma ekmek peşinde olan çocukların da unutulmaması gerektiği yazılmıştır. Ömründe oyuncak tutmamış çocuklar sırtlarındaki küfelerle rızıklarının peşinde koşuyorlardı. Çocukların zor koşullar içinde büyüdüklerini anlatan haberde Fatih’te küflü bir kulübede yaşama mücadelesi veren annesiz, babasız çocukların da hatırlanması gerektiği yazılmıştır (Cumhuriyet, 24 Nisan 1935). Çocukların çocukluklarını yaşayabilmeleri için gerekli fiziki ortamların sağlanmasına dikkat çekilmiştir “Çocuklar için bütün bunları isteriz!” başlığıyla yapılan haberde çocuk haftasının bittiği ama gelecek senenin şimdikinden daha ileri olması için yazar Vâlâ Nureddin bazı isteklerde bulunmuştur. Yazarın dikkat çektiği nokta özellikle İstanbul’da bulunan çocukların oynayacak yerlerinin olmamasıdır. Bu yüzden her mahalleye bir çocuk bahçesi isteği olmuştur. Bir diğer isteği dört ile yedi yaş arasındaki çocuklar için kreşlerin yapılması olmuştur. Bu yaş grubunda Avrupa’da çocukların eğitimine çok önem verildiği ama bizim ülkemizde maalesef böyle olmadığı vurgusu yapılmıştır. Söz konusu yazıda en zor durumda olan çocukların fakir aile çocukları olduğu ifade edilmiştir. Çalışan/çalışmak zorunda olana kadınların çocuklarının komşu, eş dost ile bakıldığı ve bu çocukların birçok şeyden mahrum kaldığını söylemiştir. Çalışan çocuklar meselesine değinen yazar “çırak” ismi ile esnafın yanında çok kötü durumda olan çocukların olduğunu ve bununla ilgili tedbirlerin alınması gerektiğini yazmıştır. Sokaklarda kalmak zorunda olan çocukların olduğu gerçeğine bir tek Türk çocuğunun bile dam altından, sıcak çorbadan mahrum olmamasını isteriz talebinde bulunmuştur (Akşam, 30 Nisan 1938).

Gazetelerde çocuklarla ilgili haberlere sıklıkla yer verildiği bu dönemde Türkiye’nin durumu ve Avrupa’daki devletlerin çocuklara bakışı ile uygulamaları karşılaştırılmıştır. “İstikbalin temeli çocuklarımızdır” başlıklı haberde Avrupa’da hükümetin bütçesinin yetmediği yerlerde çocuk bahçelerinin, ana mekteplerinin açılmasını şehirlerin ve belediyelerin düzenlediği bilgisi verilmiştir. Süt damlaları, çocuk yuvaları, kum havuzları, açık ve kapalı banyolar, açık hava mektepleri, küçüklere tatil kolonileri ve kampları, çocuk seyahatleri, çocuk okuma odaları, çocuk konserleri, çocuk sinemaları, çocuk mahkemeleri, dinlenme ve şifa kurumları hep şehirlerin, hükümetlerin çocukluk ve gençlik dairelerinin idare

ettiği işler arasında olduğu yazılmıştır. Bu örneklerle Türkiye’de de belediyelerin çocuk konusunda görev ve sorumluluklar almaları gerektiği vurgusu yapılmıştır (Vakit, 23 Nisan 1931). “48 Yavruya elbise yapıldı” başlıklı haberde İstanbul’da Hacı Recep Bey’in riyaseti altında yetim ve kimsesiz çocuklara bayram kıyafeti alındığı haberi yapılmıştır (Vakit, 27 Nisan 1931). Çocuk haftası etkinliklerinin törenlerle kutlandığı 23 Nisan haftasında yapılan gösterişli törenlere karşı tepkinin gösterildiği “İzbede unutulmuş yavrular” başlıklı haberde yoksul çocuklara herkesin elini uzatmasına vurgu yapıldığı görülmüştür (Cumhuriyet, 27 Nisan 1931).

Kimsesiz ve muhtaç olan çocukları korumaya yönelik Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmaların bir yasal düzenleme içine olmayışı, zaman zaman ilgili ve sorumlu kurumlardaki değişiklikler nedeniyle bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet yönetiminin oluşturmaya çalıştığı ideal vatandaş oluşumu içinde çocuk her zaman çok kıymetli olmuştur. Ülkenin geleceği olarak görülen çocuklara sahip çıkılmasının her fırsatta vurgulandığı bu dönemde kurumların yetişemediği yerlerde sivil toplum kuruluşlarının ya da hayırsever vatandaşların desteği teşvik edilmiştir. Bu özellikleriyle yapılan çalışmalar önemli eksiklikleri gidermiş ancak meselenin çözümünde tam anlamıyla başarılı olamamıştır.

2.4.Çocuğun Eğitime İlişkin Çalışmalar

Cumhuriyetin önemle üzerinde durduğu bir konu da eğitim meselesi olmuştur. Eğitim, toplumsal dönüşüm sürecinde en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. Cumhuriyetle birlikte ulus devlete geçişin yaşandığı bu yıllarda eğitime verilen önem artmıştır. Yetiştirilmek istenen Cumhuriyet çocukları Cumhuriyetin değerlerine ve inkılaplarına bağlı ve bunlara sahip çıkan nesillerdir. Milli eğitim ve milli kültür politikaları ile devletin geleceği olan çocuklar cumhuriyet değerlerini özümsemeleri amaçlanmıştır. Bu değerlerin temeli devletine ve milletine saygılı olmak ve cumhuriyete sahip çıkmaktır. Çocuk eğitimi, yaratılmaya çalışılan *ideal vatandaş* düşüncesinde ulusal kimlik inşası görevini üstlenmiştir (Selçuk Şirin, 2013, s.1278; Kaya, 1993). Çocuklar ulusal dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli unsur olarak görülmüştür. Çocukların iyi yetiştirilmesi aslında ülkenin geleceğine yapılan en

büyük yatırımdı. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde okul toplumsal modernleşmenin sağlanma sürecinde çok önem verilen kurum haline gelmiş ve eğitim önemli bir politik inşa aracı haline gelmiştir (Bozkurt, Geylani, 2022, s.191). Cumhuriyet'in siyasî laboratuvarı olarak görülen II. Meşrutiyet Dönemiyle başlayan ve inşa edilen rejimlerin ideolojiye dönüştüğü kurumlar olan okullara, özellikle ilköğretime Cumhuriyet rejiminde de çok önem verilmiştir. İlkokullar dönemi olarak adlandırılan bu dönemde hem okul sayısında hem de öğrenci sayısında büyük artışlar olmuştur. 1923-1924 eğitim öğretim döneminde ilkokul sayısı 4894 iken, 1928-1929'da 6599, 1931-1932'de 6713'e yükselmiş; öğrenci sayısı da 341.941'den 523.611'e çıkmıştır (Üstel, 2009, s.128). Okullaşma sosyal alanda modernleşmenin önünü açarken yoksulluğu da daha görünür hale getirmiştir. Bu sebeple çocuk yoksulluğu ile mücadele özellikle 1930'lu ve 1940'lı yıllarda esas olarak okullarda yapılmıştır.

Cumhuriyetle birlikte eğitim ve hukuk alanları başta olmak üzere kız-erkek çocuk farkı giderilirken çocuğa bakışta da değişimler olmuştur. Bugünün çocuğu, yarının büyüğü anlayışı kabul görmeye başlamıştır. Çocukların hem iyi insan olmalarında hem de memleketeye yararlı bireyler olmalarında aile ve ulus sevgisiyle beraber iyi ve güzel şeylere karşı ilgilerinin uyandırılmaya çalışılması Atatürk'ün de sıklıkla üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur (Karal Akgün, Uluğtekin, 2001, s.256-257; Öztan, 2019, s.156; Onur, 2010, s.253-257). Onun bu düşüncesi önce aile içinde sonra okullarda yerini bulmuştur.

Cumhuriyet'in kurucuları toplumun geleceği olarak gördükleri çocukların yetişmesinde toplumca kabul gören ve istenilen davranışların çocuklara kazandırılması çalışmalarına önem vermişlerdir. Bu amaçla çocuk terbiyesi ve çocuğun ilk yetişmesinden aile sorumlu tutulmuş, çocuğun ailede ve okulda aldığı eğitimin yeni rejimin taleplerini karşılamasına da dikkat edilmiştir. Çocuk haklarının gelişimi konusunda özellikle gazeteci, edebiyatçı ve çeşitli bilim alanlarından öncü isimler tarafından toplumda bir algı yaratma çabası olmuştur. Bu çaba Avrupa ve Amerika'da çocuk meselesi ile ilgili yapılan çalışmaların takip edilmesiyle oluşmuştur. Sertel, bu gelişmeleri yakından takip ederek çocuk haklarının iyileştirilmesi konusunda toplum ve devletin birlikte

hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren en göstergelerden biri o toplumdaki çocuğu mevcut durumu olduğu görüşünden yola çıkarak sadece ekonomi ile bağlantılı olmadığını yazılarında ifade etmiştir. Devletin ve milletin istikbali çocuğun istikbali ile doğrudan ilişkilidir. Dr. Fuat Umay ABD, Rusya ve Danimarka'ya inceleme gezisi yapmış ve tecrübelerini yurda dönüşte paylaşmıştır. Yurt dışında edindiği tecrübeleri Meclis çalışmalarında paylaşmıştır (Akın, 2000, s.3; Umay, 2003, s.13).

Çocukların terbiyeli ve saygılı birey olması amacını taşıyan yeni rejimde çocukların yetişkinlere uygun olan toplumsal alanlarda bulunmamaları ile ilgili çalışmalara da yer verilmiştir. Henüz çocuklara yönelik tiyatro ve sinema faaliyetlerinin olmadığı bu dönemde çocukların yetişkin tiyatro ve sinemalarına gitmesinin ahlaki yönden uygun olmadığı görüşü toplumda hakimdi. Bu sebeple Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Bey 13 Aralık 1926'da çocukların umumi sinema mahallerine gitmelerinin menî hakkında kanun teklifinde bulunmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem II, C.28, Birleşim 14, 13 Aralık 1926, s.47). 17 Ocak 1927'ye kadar TBMM'de çeşitli oturumlarda gündeme gelen bu konu ile ilgili 17 Ocak 1927 tarihinde yapılan oturumda kanun maddelerinin görüşülmesi aşamasına geçilmiştir. Birinci madde de 18 ve daha aşağı yaşta bulunan çocukların umumi sinema ve tiyatrolara kabul edilmelerinin uygun olduğu ancak ahlaki açıdan yaşlarına uygun şekilde düzenlenmiş sinema ve tiyatrolara gidebilecekleri, film ve piyeslerin gösterimden önce mahalli birimlerce kontrol edilerek gösterime müsaade edilebileceği görüşülmüştür. Konu ile ilgili Fuat Bey, çocuklara yönelik ayrıca çalışmaların yapılması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Hatta bu film ve tiyatro gösterimlerinin çocukların uyku saatlerine uygun olması gerektiği detayını da söylemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem II, C.28, Birleşim 25, s.327). Konu ile ilgili kanun 24 Nisan 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda (1593 sayılı kanun) oniki yaş altı çocukların dans salonu, bar gibi yerlere getirilmesinin yasak olduğu belirtilmiştir (Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, S. 1489). Çocukların sinema ve tiyatroya hangi koşullarda gitmesi gerektiği zaman zaman mecliste gündeme gelmiştir. Özellikle Fuat Umay'ın bu konu hakkında görüş, teklif

ve önerileri olmuş ama TBMM’de 6.Dönem (1939-1943) yılları arasında bir kanun yapılmamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 6.Dönem, C.30, 23. Birleşim, s.2-3).

1938 yılında çocukların tiyatro ve sinemalara kabul edilmemeleri hakkındaki kanun tasarısına göre çocuk terbiyesi ve gelişimi için çocuk tiyatro ve sinemalarının yapılması ile ilgili çalışmalar başlamıştır (Akşam, 24 Nisan 1938). Ulusal basında da bu konuya yer verilmiş ve çocuğun terbiyesi ile ilgili yeni yaklaşımlar paylaşılmıştır. Çocuğun korku ve itaate dayalı eski usul terbiye ile değil sevgi ve şefkatle eğitilmesinin önemi anlatılmıştır. (Cumhuriyet, 26 Ekim 1930).

SONUÇ

Çocuklar tarih boyunca içinde bulundukları toplumların farklı anlamlar yüklediği varlıklar olmuşlardır. XX. yüzyılda aile ve toplum yapısında meydana gelen değişimlerden en çok etkilenenler arasında çocuklar yer almışlardır. Çocuklar, içinde bulunduğu kültürel değerlerle birlikte savaş, göç, yoksulluk, kıtlık gibi sosyal olayların etkisinde kalmıştır. Çocukların sağlıklı yaşam koşullarının oluşmasında, yetişmesinde, her türlü haklarının korunmasında öncelikli sorumluluk ailelerde olmakla birlikte, devletin sorumluluğu da söz konusu olmuştur.

Yıkım gücü yüksek olan savaşlar sonrası ortada kalan çocuklar birçok devletin önemli meselesi haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanı öncesinde yapılan savaşlar, salgın hastalıklar, yoksulluk gibi sebeplerle çocukların büyük çoğu zayıf veya hastaydı. Bu yüzden Cumhuriyet yönetimi geleceğin teminatı ve kültürlerinin taşıyıcısı olarak gördüğü çocuk meselesine ayrı bir hassasiyet göstermiştir. Devletlerin varlıklarında insan en temel öğedir. Sağlıklı toplumların üzerine inşa edilmiş devletlerde nüfus politikaları büyük önem taşımıştır. Cumhuriyet’in nüfus politikasında nicel artışla birlikte nitel artış da önemsenmiştir. Yeni kurulan devletin ideal vatandaş yetiştirme politikasında sağlıklı ve eğitilmiş çocuk yetiştirmeye önem vermiştir. Çocuk meselesinde “gülbüz çocuk” kavramı dönemin yöneticilerinin sıklıkla kullandığı bir ifadedir. Bu politikada çocuk sağlığına

anne karnından itibaren önem verilmiş, anne adaylarının sağlıklı bir süreç geçirmesi, doğumda anne ve bebek kayıplarının en aza indirilmesi, doğan bebeklerin takibi, halkın bilinçlendirilmesi çalışmalarına önem verilmiştir. Bu faaliyetlerle birlikte savaştan çıkmış bir ulusun öksüz ve yetim çocuklarına sahip çıkan bir devlet politikası izlenmiştir. Çocuğun korunmasında toplumun ve devletin sorumluluğu ile oluşturulan politikaların dünyada başlangıcı XIX. yüzyılla beraber oluşmaya başlamıştır. Bu politikaların oluşumunda Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin aile ve toplum yapısı üzerindeki etkileri özellikle kadın ve çocuklar üzerindeki etkileri belirleyici rol oynamıştır. Bu politikaların başlamasında kimsesiz ve başıboş durumda kalan çocukların toplumdaki suç oranlarının artışına sebep olmaları etkili olmuştur. Bu yüzden koruma politikalarında risk altındaki çocuklar, risk alanları ve türleri dikkate alınmıştır.

Çocuğun, geleceğe yön verecek birey olarak görüldüğü Cumhuriyet Türkiye’sinde çocuğa yönelik ilk faaliyetlerin çocukları koruma ve hayatta kalmalarını sağlamaya yönelik olduğu görülmüştür. Bu amaçla çocuk haklarına ilişkin ilk uluslararası belgeyi imzalayan ülkelerden biri Türkiye olmuştur¹⁵. 1921’de Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurulması, 23 Nisan’ın Çocuk Bayramı kabul edilmesi, Cumhuriyet yönetiminin getirdiği tüm kazanımlarda çocukların ilgilendiren konularda ihtiyaç duyulan düzenlemelerin yapılması, 1934’te Himaye-i Etfal Cemiyetinin Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını alarak resmîyet kazanması çok önemli adımlar olmuştur. Cumhuriyet’in en önemli kurumlarından biri Çocuk Esirgeme Kurumudur. Çocuğun temel yaşam hakkının korunması, bakımının yapılabilmesi korunmaya muhtaç çocuklar önceliğinde Çocuk Esirgeme Kurumunun temeli oluşturulmuştur. Salgın hastalıklarla mücadele etmek için kanunlar çıkarılmış, önemli kararlar alınmıştır. Türkiye’de çocuklar için yapılan çalışmalarda resmî kurumların yanında gönüllü kurumların hizmetleri olmuştur. Ancak bu konuda resmi ve gönüllü oluşumların müstakil çalışmaları ortak bir hizmet politikası oluşumuna engel olmuştur. Bununla birlikte bu gönüllü

15 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi olarak bilinen çalışmanın yapılmasında I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Savaş sonrası Avrupa’da çocukların korunması sorunu büyük önem taşımış ve İngiliz Eglantyne Jebb’in yaptığı “çocukları kurtarın” çağrısı 1920’de Cenevre’de Uluslararası “Çocuklara Yardım Birliği” adında örgüt kurulmuştur. Bu örgüt 1923 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi’ni yayınlamıştır. Bildiri “dünyadaki bütün çocuklara asgari bir ihtimam gösterilmelidir” ilkesini benimsemiştir (Akyüz, 1980, s.339-365).

hayırseverlik faaliyetlerinin topluma daha fazla çocuk kazandırılmasındaki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Türk çocuğunun bedenlen ve ruhen sağlıklı olması ve sağlıklı yetişmesi için sosyal, hukuki ve ekonomik düzenlemeler yapılmış, eğitime verilen önemin neticesi olarak 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış çocuklar için eğitimi teşvik edici uygulamalara yer verilmiştir. Cumhuriyeti kuran kadronun zihninde muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedefi vardı. Ancak ülkenin savaş koşullarının etkisiyle yaşadığı hastalıklar, salgınlar, çocuk ölümleri ve hayatta kalan çocuklardan ailelerini kaybedenlerin çokluğu sebepleriyle kimsesiz çocukların korunması ve bakımı meselesi önem taşımıştır. Bir toplumun refahı kuşkusuz toplumu meydana getiren bireylerin yetişme koşulları ile yakından ilgilidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında çocukları korumaya ilişkin yapılan ilk düzenlemeler sadece hayırseverlik olarak değil bireysel hakların elde edilişi olarak da gerçekleşmiştir. Atatürklü Cumhuriyet yılları Türkiye'nin çağdaş uluslar seviyesine ulaşma hedefi yolunda önemli gelişmelerin hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. 1923-1938 sürecinde devletin çocuk politikasındaki temel gayesi nüfusu artırmak için sağlıklı ve gülbüz çocukların yetiştirilmesidir. Bu politika savaştan yeni çıkmış ve çok sayıda insanını kaybetmiş bir ulusun içinde bulunduğu durumunun olağan bir sonucudur. Cumhuriyetin *ideal vatandaş* düşüncesi çocuk meselesinin gündemde olmasında etkili olmuştur. Rejimin teminatı olarak görülen çocuk korunmalıydı. Bu amaçla sağlık ve nüfus politikaları çalışmaları yapılmış, eğitim seferberlikleri başlatılmıştır. 1923-1938 döneminde çocuk koruma politikaları ağırlıklı olarak devletin sorumluluğuna alınmaya çalışılmıştır. Sağlıklı bir nesil yetiştirme çabaları Türkiye'nin kalkınma ve gelişme çabası içinde olduğu bu dönemde yapılan çalışmalar sonraki yıllarda yapılan/yapılacak çalışmalara yol gösterici olmuştur. Ancak 1939'da başlayan dünya savaşının Türkiye üzerindeki en büyük etkisi sosyal ve ekonomik alanda yaşanmıştır. Savaş, kimsesiz ve korunmaya ihtiyacı olan çocukların sayısını artırmıştır. Bu artışın özellikle büyük şehirlerde toplumsal yapıyı olumsuz etkilemesi üzerine 1940'lı yıllara gelindiğinde yasal çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar çok önemli adımlar olmakla birlikte Korunmaya Muhtaç Çocuklar

Hakkında Kanun 1949 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun çocuk meselesinin çözümünde önemli bir adım olmuş ancak yeterli olamamıştır. Bu çerçevede ilerleyen dönemde kalkınma planlarında, siyasi partilerin programlarında, meclis konuşmalarında, gazete ve dergilerde sıklıkla rastlayacağımız çocuk haberleri çocuk meselesinin daha iyi koşullara getirilmesi noktasında önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKLAR

Arşiv ve Resmi Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA. 30.18.1.1/12.62.13.

BCA. 490.1.0.0-4.20.9.

BCA. 30.10.0.0/26.146.15

BCA., 180.9.0/19.96.1.

BCA. 30.18.1.1/26.63.18.

BCA.30.18.1.124.29.15.

BCA.30.18.1.1/26.63.10.

BCA.30.18.1.1/26.56.16.

BCA. 30.18.1.2/55.48.9.

BCA. 30.18.1.2/19.26.1.

BCA. 272.0.0.12/58.154.17.

BCA. 490.01.1464.6.1.8.

Ceride-i Resmiye, 24 Şaban 1339, S.13.

Resmi Gazete,13 Mart 1926, S. 320.

Resmi Gazete, 29 Mayıs1926, S. 384.

Resmi Gazete,1 Temmuz 1927, S.627.

Resmi Gazete, 29 Mayıs1928, S. 900.

Resmi Gazete,4 Haziran 1928, S.904.

Resmi Gazete,14 Nisan 1930, S.1471.

Resmi Gazete,6 Mayıs 1930, S. 1489.

Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, S. 1489.

Resmi Gazete, 12 Haziran 1942, S. 5130.

Resmi Gazete, 27 Mayıs 1949, S. 7217.

Resmi Gazete, 27 Mayıs 1983, S.18059.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VI, C.30, 23. Birleşim, s.2-3.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem II, C.28, Birleşim 14, 13 Aralık 1926, s.47.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem II, C.28, Birleşim 25,

s.327.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre 1, C.13, 24.09.1337, s.7.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem I, C.10, İçtima:2, 23 Nisan 1337.

Gazeteler

Akşam, 28 Nisan 1933.

Akşam, 23 Nisan 1934.

Akşam, 25 Nisan 1934.

Akşam, 26 Nisan 1935.

Akşam, 24 Nisan 1938.

Akşam, 25 Nisan 1938.

Akşam, 30 Nisan 1938.

Cumhuriyet, 26 Ekim 1930.

Cumhuriyet, 24 Nisan 1931.

Cumhuriyet, 2 Kasım 1931.

Cumhuriyet, 26 Eylül 1931.

Cumhuriyet, 27 Nisan 1931.

Cumhuriyet, 24 Nisan 1935.

Cumhuriyet, 25 Nisan 1936.

Cumhuriyet, 24 Nisan 1936.

Cumhuriyet, 25 Nisan 1937.

Cumhuriyet, 22 Nisan 2007.

Hakimiyet-i Milliye, 26 Nisan 1932.

Milliyet, 31 Mart 1932.

Son Posta, 24 Nisan 1939.

Vakit, 23 Nisan 1931.

Vakit, 27 Nisan 1931.

Yarın, 9 Haziran 1931.

Araştırma ve Tetkik Eserler

Akandere, O. – Dalda, A. (2018). *Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklar yasal düzenlemeler ve uygulanması (1923-2016)*, Eğitim Yayınevi.

Akın,V. (2000). *Bir devrin cemiyet adamı Doktor Fuad*

- Umay. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akın, Y. (2004). “Gülbüz ve yavuz evlatlar” *erken cumhuriyette beden terbiyesi ve spor*. İletişim Yayınları.
- Akol, O.K. (1950). *Kimsesiz çocuklar*. Örnek Matbaası.
- Akyüz, E. (1980). “Çocuk hakları bildirisi ve Türk hukuk sistemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1, s.339-365.
- Albayrak, H. (1998). *Himaye-i Etfal Cemiyeti. Tarih ve Toplum*, Nisan, s.31-33.
- Arıkan, A. (2005). Milli Türk tıp kongreleri (1923-1968) ve Türkiye sağlık politikalarına etkileri. *İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi*.
- Arıkan, E. (2022). “II.Balkan Savaşı ile I.Dünya Savaşı arasında Osmanlı’da çocukluğun politik inşası 1913-1914(Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergileri üzerine bir inceleme)” *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Aries, P. (1996). *Centuries of childhood (Yüzyıl Çocukluğu)*, Pimlico.
- Aslan, D.A. (2018). “Gülbüz Türk milleti için gülbüz Türk çocuğu: 23 Nisan çocuk bayramı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.63, s.87-114.
- Atatürk’ün söylev ve demeçleri I.* (1945). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Aytaç, A. (2017). “Türkiye’de ailenin tarihsel dönüşümü 1925-2010, 1920’den günümüze Türkiye’de toplumsal yapı ve değişim, Der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru. Phoenix Yayınevi.
- Aytekin, H. (2006). 1914-1924 yılları arasında korunmaya muhtaç çocuklar ve eğitimleri, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Bozkurt, İ., Geylani, N. (2021). “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde tahayyül edilen çocukluğun politik yapılandırılmasına ilişkin değerler aktarımı”, *Belgi*, S.23, s.169-195.
- Benazus, H. (2019). *Atatürk ve çocuk*. İleri Yayınları.
- Bumin, K. (1983). *Batı’da devlet ve çocuk*. Alan Yayıncılık.
- Cengiz, G.H. (2019). II. Abdülhamid dönemi Osmanlı sosyal politikalarında çocuk, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Çağlar, D. (1982). “Atatürk ve cumhuriyet devrinde korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım ve öğretim olanakları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.15, S.2, s.1-21.
- Çakır, G. (2019). “Atatürk döneminde çocuk, kadın ve aile algısı,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Çavdar, T. (2008). *Bir inkılabın gün batımı 1908-2008*. İmge kitabevi.
- Çeçen, A. (2003). *Atatürk ve cumhuriyet*. İmge Kitabevi.
- Çiçek, N. (2012). “Erken Cumhuriyet döneminde modern çocukluk nosyonunun görüntüleri üzerine bir analiz”, *Mülkiye Dergisi*(36(4),s.69-104.
- Deniz, B. (2019). Dr. Fuad Umay ve çocuk esirgeme kurumu faaliyetleri, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Erkut, Z., Balcı, S., Yıldız, S. (2017). “Tarihsel süreç içinde çocuk”, *Çocuk ve Medeniyet*, s. 17-28.
- Genc, Ö. (2016). “Çocukların orta çağ Avrupasındaki yeri”, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.1.
- Gökçe, B.(1971). *Kimsesiz çocuklar sorunu*. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.
- Gökçearslan Çifci, E. (2009). “Türkiye’de ve dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi”, *Aile ve Toplum*, Yıl 11, C.5, S.19, s.53-65.
- Göktürk Çetinkaya, S. (2024). Atatürk döneminde çocuk suçluluğunu önlemeye yönelik bir girişim: çocukları kurtarma yurdu. *10. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler*, C.III, s.2363-2391.
- Güler, A. “Atatürk’ün manevi çocukları”, Atatürk ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-manevi-cocuklari>, E.T., 8.08.2023.

- Gündüz, M. (2004). "II. Meşrutiyet döneminde aileye bakış ve örnek bir metin değerlendirmesi: bizde aile hayatı", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.10, S.37, s.39-47.
- Halman, T. (1999). "Çocuk Cumhuriyeti", *Cumhuriyet ve çocuk 2. ulusal çocuk kültürü kongresi*, Haz. Bekir Onur Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- James, A. (2001). "Yeni çocukluk sosyolojisinde sorunlar, yaklaşımlar ve pratikler", *dünyada ve Türkiye’de değişen çocukluk*, Yay. Haz. Bekir Onur. Ankara Üni. Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası, S.3, Kanunu-u Evvel 1926.
- Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası, 23 Nisan 1931 Fevkaledü Nüshası.
- Güriz, A. (1975). *Türkiye’de nüfus politikası ve hukuk düzeni*. Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No.2.
- <https://data.tuik.gov.tr> E.T.1.06.2023.
- Gürkan, H. (2021). Cumhuriyet gazetesinde çocuk ve çocukluk meselesi (1928-1939). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2021, S.104, s. 173-220.
- İlkan Rasimoğlu, C.G. (2019). Erken Cumhuriyet döneminde sağlıklı bireyin inşası: pronatalist politikalar, çocuk sağlığı ve verem. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), S.329-357.
- İstanbul kültür direktörlüğü, (1937). *İstanbul ilkokullarında çocukları koruma işleri*. Marifet Basımevi.
- Karal Akgün, S., Uluğtekin, M., (2001). *Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II*. Türk Hava Kurumu Basımevi.
- Karabekir, K. (1995). *Çocuk davamız I*. Emre Yayınları.
- Karatay, A. (2007). *cumhuriyet dönemi korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin politikanın oluşumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Kaya, İ. (1993). "Cumhuriyet döneminde çocuk kitaplarında çocuk imajı", *Toplumsal Tarihte Çocuk*, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kili, S. (1981). *Atatürk devrimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kili, S. (2014). *Türk devrim tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kinross, L. (1966). *Atatürk*. Altın Kitaplar.
- Kocabıyık, O. (2019). Cumhuriyet dönemi çocuk koruma politikaları (1923-1950), *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Öğretimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Kocatürk, U. (2017). *Atatürk’ün fikir ve düşünceleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Konukçu, C.K. (2022). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1923-1981)*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi.
- Mamur Işıkcı, Y., Karatepe, S. (2016). "Türkiye’de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.7, S.1, s.69-100.
- Mango, A. (2006). *Atatürk modern Türkiye’nin kurucusu*. Remzi Kitabevi.
- Okay, C. (1998). *Osmanlı çocuk hayatında yenileşmeler 1850-1900*. Kırkambar Yayınları.
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de çocukluğun tarihi*, İmge Yayıncılık.
- Onur, B. (2007). *Çocuk, tarih ve toplum*. İmge Kitabevi.
- Onur, B. (2010). "Atatürk ve çocuk", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 53: s. 253-257.
- Ortaylı, İ. (2001). *Osmanlı toplumunda aile*. Pan Yayınları.
- Özbek, N. (2002). "Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de sosyal devlet", *Toplum ve Bilim*, No.92, s.7-33.
- Özcan, Ö. (2017). "Ortaçağ’dan erken modern döneme çocukluğun tarihsel gelişimi". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C.2, S.4.
- Özcan, T. (2006). "Osmanlı toplumunda yetimlerin himayesi ve eytam sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi, S.14, s.103-121.

Öztamur, P. (2002). “Büyük buhran ve Cumhuriyet gazetesinde yoksulluk üzerine söylemler 1929-1931, *Toplum ve Bilim*, No:94, s.175-188.

Öztaş, G.G. (2019). *Türkiye’de çocukluğun politik inşası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, C. (1999). “İslahhane”, *İslam Ansiklopedisi*, C.19, s.190-191.

Öztürk, H. K. (2017). “Çocukluğun tarihsel gelişimi üzerine düşünceler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, s. 253-276.

Öztürk, H., Emiroğlu, A. (2022), “Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ile erken Cumhuriyet dönemi çocuk yetiştirme politikaları”, *Lokman Hekim Dergisi*, 12(3), s.565-578.

Özüçetin, Y., Sanatasan Ş. (2021), “Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de çocuk korunmasına ilişkin yaklaşımlar ve yasal gelişmeler”, *Asos Journal*, Yıl:9, S.120, s.1-24.

Reçberoğulları, A.N. (2021). Atatürk dönemi çocuk politikası, *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan günümüze eğitim tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sarıkaya, M. (2004). II. dünya savaşı yıllarında Türkiye’de kimsesiz çocuklara yönelik kapsamlı bir proje *Atatürk Dergisi*, C.4, S.1, s.189-202.

Sarıkaya, M. (2005). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi*.

Sarıkaya, M. (2007). “Cumhuriyet’in ilk yıllarında bir sosyal hizmet kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”,

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C.14, S.34, s.321-338.

Sarıkaya Sarıdemir, S. (2024). “İdman bayramı kutlamalarında Türk kadınının yeri ve önemi”. *3rd international Turkish And World Womens Studies Congress*, s.164-172.

Selçuk Şirin, F. (2013). İktidar ve çocuk. *Turkish Studies*,

S.8, s.1275-1284.

Soyak, H.R. (2018). *Atatürk’ten hatıralar*. Yapı Kredi Yayınları.

Sönmez, C. (1997). *Atatürk’te çocuk sevgisi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şeker, K. (2015). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e çocukların korunması ve çocuk esirgeme kurumu (1971-1981),

İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Şirin, F.S. (2013). “İktidar ve Çocuk”, *Turkish Studies*, S.8(8), s.1275-1284.

Tan, M. (1989). “Çağlar boyunca çocukluk”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl 1989, C.22, S.1, s.71-88.

Tan, M. (1994). “Çocukluk: dün ve bugün”, *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekin, G. (2011). Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti’nden Sağlık Bakanlığı’na (1920-2000), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi*.

Timur, T. (2001). *Türk devrimi ve sonrası*. İmge Kitabevi.

Toprak, Z. (2017a). “Erken cumhuriyet, nüfus sorunu ve çocuk ölümleri”, *Toplumsal Tarih*, S.281, s. 22-31.

Toprak, Z. (2017b). “Erken cumhuriyet, kürtaj ya da ıskat-ı cenin”, *Toplumsal Tarih*, S.282, s.50-61.

Turan, Ş. (2013). *Türk devrim tarihi yeni Türkiye’nin oluşumu (1923-1938) III/III-2*. Bilgi Yayınevi.

Umay, M.F. (2003). *Bir devrimci doktorun anıları*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Umay, M.F. (2014). *Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bir devrimci doktorun anıları*, Çev. Cahit Kayra, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Üstel, F. (2009). “Makbul vatandaş”ın peşinde. İletişim Yayınları.

Yaşar, H.-İzmir, B. (2023). “Çocukları yaşat ki yaşasın devlet”: erken cumhuriyet döneminde çocuk ölümleriyle mücadele”, *DTCF Dergisi 100. Yıl Özel Sayısı*, s.142-166.

- Yörükoğlu, A. (1984). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Yüksel, S. (2019). “19. yüzyılda dünyada ve İstanbul’da çocuk yaşamı”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Yüksel Oktay, E. (2014). "Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.7.
- Zekeriya S., Halim B. (1927). *Evde mekteb - annelerle hasbihal*. Resimli Ay Matbaası.
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2019-33733> (E.T.1.10.2023).
- [\(https://www.csgeb.gov.tr/amelebirligi/contents/mevzuat/151sayiliyasa/](https://www.csgeb.gov.tr/amelebirligi/contents/mevzuat/151sayiliyasa/) E.T.10.09.2024).